

Onnekas ja epäonninen kenraali

Martti Turtola

Mikko Uola: Jääkärikenraalin vuosisata. Väinö Valve 1895-1995. SKS 2001. 530 s. Kuvitettu.

Pertti Hartikainen: Hugo Österman. Sotaväen päällikkö – rakentaja ja puolustaja. SKS 2001. 454 s. Kuvitettu.

Kenraalielämäkertoja satelee tiuhaan tahtiin. En ole tähän asiantilaan itsekään aivan syytön. Samana vuonna ilmestyi kaksi kovin erilaista elämäkertaa, joista toinen eli Pertti Hartikaisen tutkimus on menestyksellinen väitöskirja. Hartikainen väitteli Österman-elämäkerrallaan valtiotieteen tohtoriksi. Dosentti Mikko Uolan Valve-elämäkerta on kokeneen tutkijan ja lehtimiehen työ.

Kovin erilaiset kohtalot on näillä kahdella kenraalilla. Väinö Valve sai oikeastaan melkein kaiken, mitä upseeri itsenäisessä Suomessa voi saada. Puolustusvoimien komentajaa hänestä ei tullut, mutta sitäkin virkaa hänelle sodan jälkeen tarjottiin. Östermanin ura raunioitui, jos ei muodollisesti niin tosiasiallisesti tarkalleen 19.2.1940 hänen eroamiseensa Kannaksen armeijan johdosta. Paluuta huipulle ei enää koskaan ollut, ylennystä ei tullut. Vähäisenä lohtuna hän sai eräitä korkeita kunniamerkkejä sodan päättyessä. Itämään jäi varmasti katkeruus.

Kaiken saanut Valve

Väinö Valve (alunperin Vähätupa) oli jääkäri, muttei kuulunut ensimmäisten joukkoon, eikä myöskään ollut mitenkään erityisen näkyvä jääkäri vielä Saksassa. Kuten Mikko Uola toteaa, Väinö Valveen sotilasura oli varsin nousujohteinen jo keväästä 1918 kevääseen 1919. Hänen onnekseen koitui kuuluminen kenttätykistöön, jossa oli armoston pula upseereista. 23-vuotiaana hänestä tuli kenttätykistörykmentin komentaja. Viisi vuotta myöhemmin hänet ylennettiin evertiluutnantiksi. Hän oli nuorimpia tähän arvoon ylennettyjä jääkäreitä, 27-vuotias. Lokakuussa 1924 hänet nimitettiin rannikkotykistön va. komentajaksi. Itsenäisyyspäivänä 1935, 29-vuotiaana hän oli eversti, Aarne Sihvon jälkeen nuorin tämän arvon saavuttanut jääkäri. Toukokuussa

Valveesta tuli rannikkopuolustuksen päällikkö, jolle oli alistettu sekä rannikkotykistö että laivasto. Merivoimien komentajan nimikkeellä hänet ylennettiin 1933, 37-vuotiaana kenraalikuntaan. Nyt hän oli kolmanneksi nuorin kenraali Sihvon ja Walleniuksen jälkeen. 30-luvulla hänet nimitettiin Mannerheimin puolustusneuvoston jäseneksi. Talvisota toi mukanaan ropan korkeita kunniamerkkejä, mm. 1. luokan Vapaudenristin pariinkin kertaan ja ylennyksen kenraaliluutnantiksi. Tähän näyttivät ylennykset jäävän, mutta elämän ehtoo toi vielä harvinaisen ylennyksen jääkärikenraaliksi 1992. Sodan jälkeen tuli valtioneuvoston jäsenyys ja harvinainen Vapaudenristin suurrusti miekkojen kera, ja jopa puolustusvoimien komentajuutta tarjottiin. Tästä ei jäänyt puuttumaan kuin Mannerheim-risti. Katkeraa toisaalta oli, että ero puolustusvoimista tuli eteen vain 50-vuotiaana.

Kun tällaisen ansioluettelon lukee, ei voisi tulla muuhun johtopäätökseen kuin, että Väinö Valve oli ”suuri kenraali” ja merkittävimpiä jääkärikenraaleita Suomen historiassa. Miksi sitten häntä ei kuitenkaan ole luettu näihin merkimiehiin, miksi häntä ei pidetä ”suurena”? Eikö hänen uraansa ja ansioitaan ole kylliksi tunnettu ja pystyykö Mikko Uola muuttamaan tätä piintynyttä käsitystä?

”Hän on tyhmin tuntemani kenraali”

Ylläoleva on presidentti Kekkonen kommentti Valveesta, viimeisestä linnankutsuilla pysytellestä jääkärikenraalista. Miten se sopii yhteen loisteliasaan karriäärin kanssa? Oliko komea ura vain yhtä onnenkantamoista?

Varmasti Valveen uralla oli eräissä vaiheissa myös silkkaa onnea. Aselaji oli ”oikea” ja ura pääsi aukeamaan rannikkotykistöön, josta ”ryssänpuseerit” heitettiin ulos. Onnea oli siinäkin, että laivasto alistettiin merivoimien komentajalle. Miksi sitten Valve ylennettiin 1941 kenraaliluutnantiksi, vaikka monet ”tosipaikoissa” hikoilleet komentajat jäivät ylennyksettä? Kuten Uolakin toteaa, jäi merivoimien osuus talvisodassa marginaaliseksi muihin puolustushaaroihin

verrattuna, vaikka ei pidäkään unohtaa rannikkotyökistön merkittävää osaa maarintaman puolustuksessa Laatokalla, Karjalan kannaksella ja Viipurinlahdella. Halusiko Mannerheim ylentää Valveen antaakseen hänelle arvovaltaa Saksan-neuvottelujen alkaessa? Uola ei pohdi ylennyksen varsinaisia perusteita.

Ylipäällikkö Mannerheimin käsitys Väinö Valveesta oli ilmeisen myönteinen. Uola esittää siihen myös uskottavia syitä: Mannerheim ei tuntenut meripuolustusta ja halusi tukeutua harkitsevaan kenraaliinsa. Toisaalta Valveelle oli hyötyä siitä, ettei hän ollut jatkuvasti Mikkelissä ylipäällikön silmien alla. Hankauskohdat jäivät vähäisemmiksi. Valveella oli myös yksi sellainen luonteenomaisuus, jota Mannerheim korostusti arvosti, nimittäin rauhallisuus. Mutta Uolakin myöntää, ettei Väinö Valve ollut mikään merkittävä operatiivinen johtaja. Ristiriidat olivat kaiken aikaa joko pinnalla tai pinnan alla rannikkotyökistön ja itsenäisyyttä halajavan laivaston välillä. Valveen päätös pitää esimerkiksi sukellusveneet ja moottoritorpedoveneet, laivastomme ainoat hyökkäykselliset aseet peukalonsa alla, ei ollut onnistunut ratkaisu. Kuten Uolakin myöntää, laivasto jäi vieraaksi. Kenraali ei ollut amiraali.

Insinööri – ei sotilas

Oliko sitten niin, että Valve jäi enemmän insinööriksi, rakentajaksi kuin operatiiviseksi johtajaksi, kuten Uola toteaa. Tosin helppoa ei ole ollut pitää koossa niin erilaisista aineksista koostuneita merivoimia. Näyttäisi siltä, että Valveen merkittävin kausi liittyi rannikkupuolustuksen rakentamiseen 1920-luvun lopulta talvisodan syytymiseen.

Uola juoksupuolustusta lukijan läpi 20- ja 30-lukujen. Aika suuresta sivumäärästä huolimatta kuva jää jotenkin kalpeaksi. Näin on myös talvisodan osalta. Kirjan mielenkiintoisinta osaa ovat jatkosodan vuodet, yhteistoiminta saksalaisten kanssa ja välien katkeaminen. Antoisaa oli lukea Valven ministerikaudesta ja sotaa välittömästi seuranneista ajoista. Valveen roolia yhä harvanevan jääkäriupseeriston edustajana on pidettävä merkittävänä. Kekkosen ”rähmälläänoloaika” näkyy Uolan kirjassa havainnollisesti. Ei voi muuta sanoa kuin, että oli sekin aikaa! Kekkonen oli äärimmäisen kaunainen, ilmeisesti ei vain poliitikkona, vaan myös yksityisenä ihmisenä vanhaa isänmaallista upseeristoa kohtaan. Varmasti ei Valveella ollut helppoa, mutta onneksi hän eli yli

kaikkien muiden ja ehti saada täyden kenraalin arvon. Se, jos mikä oli ansaittu, kun ajatellaan Kekkosen neljännesvuosisadan kautta.

Mikko Uolan kirja on laaja ja joiltakin osiltaan erittäin perusteellinen teos. Se on sujuvasti kirjoitettu. Valveen arvo eittämättä kohoaa tämän kirjan ansiosta. Tuskin on yksinomaan kirjoittajan vika, että tämän viimeisen jääkärikenraalin kuva jää hieman valjuksi.

Mannerheimin uhri

Jos meni Valveella Mannerheimin kanssa hyvin, niin samaa ei voi sanoa kenraaliluutnantti Hugo Östermanista, niin sukua kuin vaimonsa (von Troil) kautta vapaaherralle olikin. (Siksi myös Hugo ja Gustaf sinuttelivat toisiaan. Aikanaan harvinainen oikeus.) Österman – kuten kaksi muutakin ”kolmesta suuresta Ö:stä eli Öhquist ja Oesch – aloitti sotansa marraskuussa 1939 kenraaliluutnanttina ja lopetti sen keväällä 1945 kenraaliluutnanttina. Samaan aikaan Valve sai ylennyksen ja Erik Heinrichs kaartui rakettimaiselle uralle. Sitä paitsi Österman – mielestäni kunnian mies – sai käytännöllisesti katsoen potkut talvisodan kriittisessä vaiheessa. Myöhempi ura sujui muodollisesti korkeissa, mutta käytännössä suhteellisen mitäänsanomattomissa virkatehtävissä.

Pertti Hartikainen on vahan polven valtiotieteilijöitä, joka teki uransa pankkimiehenä. Eläkkeelle siirryttyään hän ryhtyi tekemään väitöskirjaa poliittiseen historiaan. Hän siis kuuluu toisena vastaväittäjänä toimineen dosentti Seppisen halveksimaan ”harrastelijatutkijoiden” joukkoon. Minun mielestäni se ei mitenkään näy itse tutkimuksessa, eikä ammattitutkijoiden piiri toki saa olla mikään vihittyjen salaseura, jonka alueelle muut eivät saisi tulla. Se on vain virkistävää ja antoisaa. Ja turha ammattitutkijoiden on liian kovaa rintoihinsa lyödä. Eivät heidänkään hengentuotteensa usein kovin kaksisia ole. Pertti Hartikainen on tehnyt hyvän väitöskirjan ja sen takana on useiden vuosien hellittämätön työ.

Hartikaisen tekemä aiheen valinta on jo itsessään poleeminen. Suomessa ei vieläkään ole helppoa ottaa kriittistä asennetta sotien ylipäällikköön, marsalkka Mannerheimiin. Kysymyksessä on Östermanin kunnianpalautus. Hänen mainettaan on vuosikymmenet rasittanut 50-luvun alussa ilmestyneen Mannerheimin *Muistelmien* arvio, jossa hänet leimattiin hermonsä menettäneeksi komentajaksi. Kuitenkin jo koulutoverit ja ystävät pitivät häntä sekä

henkisiltä että fyysisiltä ominaisuuksiltaan ”väkevä”. Tämä väkevyys ja rauhallisuus tulee läpi Hartikaisen työn esille – myös talvisodan kriisikohdissa. Se vie pohjan pois väitteiltä Östermanin ”hermojen menetykseltä”. Tästä tekijällä on niin monta näyttöä, että häntä on uskominen. Kenraalilta riitti jopa hurttia huumoria tiukkoihin tilanteisiin. Rauhan vuosina fyysisen ja henkisen kunnon ylläpitämiseen kuuluivat shakinpeluu, ammunta, ratsastus, jalkapallo ja tuolloin harvinainen hölkkääminen.

Rakentaja ja puolustaja

Hartikaisen tutkimuksen alaotsikko ”rakentaja” on oivallisesti valittu. Ei ole liioiteltua sanoa, että se armeija, joka syksyllä 1939 joutui tulikokeeseen oli pitkälti Östermanin luomus. Se oli joukko-osastojen komentajan, jalkaväen tarkastajan ja sotaväen päällikön sitkeän työn tulosta. Mielenkiintoinen tutkimustulos sotaa edeltäviltä vuosilta on, kuinka läheisiä Österman ja Mannerheim sukulaisuutensa vuoksi olivat ja kuinka paljon Mannerheimin oli kiittäminen Östermania tiensä tasoittamisesta puolustusneuvoston puheenjohtajaksi, puolustusvoimain komentajaksi ja ylipäälliköksi. Näihin vuosiin sisältyy myös Östermanin toiminta valtioneuvoston jäsenenä, apulaispuolustusministerinä.

Mutta Österman oli otsikon mukaisesti myös ”puolustaja”. Tutkimuksellisesti Pertti Hartikaisen ylivoimaisesti suurin saavutus väitöskirjassaan on syksyn 1939 YH-ajan ja talvisodan ajan johtamistoiminnan kriittinen tarkastelu. Se on tähän mennessä laajin ja perinpohjaisin selvitys toisaalta päämajan ja toisaalta Kannaksen armeijan ja armeijakuntatason erilaisista näkemyksistä. Hartikaisen tutkimus kasvaa merkittäväksi päämajan ja viime kädessä ylipäällikkö Mannerheimin johtamistoiminnan kritiikiksi.

Keskeisiksi kritiikin kohteiksi päämajan johtamista kohtaan nousevat ennen sodan syttymistä ja heti sen alussa Mannerheimin ja Östermanin erilaiset käsitykset suojajoukkojen käytöstä. Österman nimittäin tunsu armeijansa, mutta Mannerheim ei vielä tässä vaiheessa. On käsiteltävää, ettei tuleva ylipäällikkö osallistunut niihin kahteen suureen sotapeliin, jotka järjestettiin ennen sotaa, eikä myöskään Kannaksen suuren sotaharjoituksen johtamiseen.

Kuten Hartikaisen tutkimuksesta ilmenee, oli Östermanin käsitys suojajoukkojen käytöstä realistisempi kuin Mannerheimin. Samaa on sanottava niin sanotun väliaseman puolustusmahdollisuuksista. Hartikainen osoittaa ylipäällikön edustaman ”ei tuumaakaan periksi”-linjan mahdottomuuden ja sen vaarat. Hartikainen arvostelee päämajan suorittamaa joukkojen kokonaissijoittelua. Voittoa haettiin Laatokan pohjoispuolella ja pääsotänäyttämö Karjalan kannas jätettiin liian vähälle.

Pertti Hartikaisen elämäkertatutkimus ja väitöskirja kenraali Hugo Östermanista on viime vuosien mielenkiintoisimpia ja korkeatasoisimpia upseerielämäkertoja. Se on hyvin ja iskevästi kirjoitettu ja jo sen alku lupaa paljon. Se alkaa ”in medias res”, Kannaksen kohtalonpäivästä, ”tuhon sunnuntaista 18.2.1940”. Mielenkiintoinen osa on myös kirjan loppu, jossa kerrotaan Östermanin siviiliurasta sotien jälkeen. Näissäkin tehtävissä hän osoitti merkittävää henkistä kapasiteettia. Hartikaisen työ nostaa kenraali Östermanin itsenäisen Suomen historian merkittävien jopa merkittävimpien upseerien sarjaan. Samalla tekijä tuo aivan uutta tietoa ja analyysia sotamarsalkka Mannerheimin sodanjohtoa koskevaan tietämykseen.

Kirjoittaja on valtiotieteen tohtori ja poliittisen historian dosentti Helsingin ja Turun yliopistoissa sekä Suomen Viron instituutin johtaja.